

A propòsit d'una batalla perduda

Svetlana Aleksiévitx

Guardonada amb el premi Nobel de Literatura
2015

No hi sóc sola, en aquesta tribuna... Al meu voltant hi ha veus, centenars de veus, que sempre m'acompanyen. Des de la meva infantesa. Jo vivia en un poble. A nosaltres, els nens, ens agradava jugar al carrer, però al vespre érem atrets, com si fos per un imant, pels bancs en els quals es reunien, prop de les seves cases –les seves *khates*, com en diem a ca nostra–, les dones fatigades. Cap no tenia marit, pares, germans; no recordo cap home al nostre poble després de la guerra. Durant la Segona Guerra Mundial, un de cada quatre bielorussos va morir-hi, bé lluitant al front, bé amb els partisans. El nostre món, el dels nens, després de la guerra era un món de dones. El que més recordo és que les dones no parlaven de mort, sinó d'amor. Contaven com s'havien acomiadat l'últim dia dels qui estimaven, com els havien esperat, com encara els esperaven. Els anys

havien passat, però continuaven esperant-los: «Que torni sense braços, sense cames; ja el portaré jo». Sense braços... Sense cames... Em sembla que des de la infantesa he sabut què és l'amor...

Heus aquí algunes melodies tristes del cor de veus que sento...

...

Primera veu:

Per què vols saber-ho, això? És tan trist. Vaig conèixer el meu marit durant la guerra. Jo era tanquista. Vaig arribar fins a Berlín. Recordo que érem prop del Reichstag –ell encara no era el meu marit– i em va dir: «Au, casem-nos. T'estimo». I aquestes paraules em van ofendre tant! Ens havíem passat tota la guerra vivint en la brutícia, en la pols, en la sang, sense sentir més que obscenitats. Vaig contestar: «Primer tracta'm com una dona: regala'm flors, digue'm paraules tendres. Quan em desmobilitzin, em faré un vestit». Em vaig sentir tan ofesa que em van venir ganes de donar-li un cop. Ell se'n va adonar, de tot això. Tenia una galta cremada, coberta de cicatrius, i hi vaig veure llàgrimes rodant-hi per damunt. «Entesos, em casaré amb tu», vaig dir. Tal com sona... No em podia creure que jo

hagués pronunciat aquelles paraules... Al voltant hi havia fum, totxos trencats; en definitiva: guerra...

Segona veu:

Vivíem prop de la central nuclear de Txernòbil. Treballava en una pastisseria, hi feia dolços. El meu marit era bomber. Acabàvem de casar-nos i anàvem sempre agafats de la mà, fins i tot a les tendes. El dia que el reactor va explotar, el meu marit estava de servei al parc de bombers. Van afrontar el deure en mànigues de camisa, amb roba de carrer; hi havia hagut una explosió a la central nuclear, però no els van donar cap equipament especial. Així és com es vivia... Ja ho sap... Van passar tota la nit mirant d'apagar l'incendi, van rebre dosis de radiacions incompatibles amb la vida. L'endemà els van traslladar directament a Moscou amb avió. Malaltia aguda per radiació... En aquests casos, al malalt només li queden algunes setmanes de vida. El meu home era fort, esportista; va ser l'últim a morir. Quan vaig arribar a Moscou, em van dir que ell era en una habitació especial on no deixaven entrar ningú. «L'estimo», vaig suplicar. «Allà se n'ocupen els soldats. A on penses que vas?» «L'estimo.»

Miraven de treure-m'ho del cap. «Ja no és l'home que estimes, és un objecte que ha de ser desactivat. Ho entens?» Però jo no deixava de repetir-me una sola cosa: «L'estimo, l'estimo...». A la nit pujava a veure'l per l'escala d'incendis. O ho demanava als guàrdies, els donava diners perquè m'hi deixessin entrar... No el vaig abandonar, m'hi vaig quedar fins al final... Després de la seva mort... Al cap d'uns mesos vaig tenir una nena, només va viure alguns dies. Ella... L'haviem esperada tant, i jo la vaig matar... Ella em va salvar, va rebre tota la dosi de radiacions. Era tan petita... Una coseta tan diminuta... Però jo els estimava, a tots dos. És que l'amor pot matar? Per què estan tan a prop, l'amor i la mort? Sempre van agafats de la mà. Qui m'ho pot explicar, això? M'arrossego de genolls al costat de les seves tombes.

Tercera veu:

La primera vegada que vaig matar un alemany... Tenia deu anys, els partisans se m'emportaven en missió. Aquell alemany jeia a terra, ferit... Em van dir que li prenguéss la pistola, vaig córrer fins on era; l'alemany va aferrar-se a la pistola amb totes dues mans i la va brandar

davant meu. Però no va ser-hi a temps de disparar el primer, vaig ser jo qui en va prémer el gallet...

No em va fer por matar algú... I durant la guerra, no hi vaig pensar. Hi havia molta gent assassinada al nostre voltant, vivíem enmig dels morts. Em vaig quedar esbalaït quan al cap de molts anys de sobte vaig somiar aquest alemany. No m'ho esperava... El somni em perseguia... Si m'enlairo, ell m'atrapa. Jo alço el vol... Volo, volo... Ell m'inxampa, i caiem plegats. Vaig a parar en una mena de fossa. Vull posar-me dempeus, aixecar-me... Però ell m'ho impedeix... Per culpa seva, no puc volar...

Sempre el mateix somni... M'ha perseguit durant dècades...

No puc parlar d'aquest somni al meu fill. Aleshores ell era petit, no podia. Li llegia contes de fades. Ara que és gran, de totes maneres no puc...

Flaubert s'anomenava a si mateix home-ploma; jo diria que sóc una dona-orella. Quan vaig pel carrer i m'arriben paraules, frases, exclamacions, sempre penso: quantes novel·les

desapareixen sense deixar rastre. Desapareixen en el temps, en la foscor. No hem reeixit a conquerir per a la literatura tota una part de la vida humana, la de les converses. Encara no hem sabut apreciar-la, no ens sorprèn ni ens apassiona. Pel que fa a mi, em fascina i me n'ha fet presonera. Estimo com parla la gent... Estimo les veus humanes solitàries. És el que més estimo, és la meva passió.

El camí fins a aquesta tribuna ha estat llarg, m'he passat gairebé quaranta anys anant de persona en persona, de veu en veu. No puc pas dir que mai no hagi estat superior a les meves forces, aquest camí. Moltes vegades m'han commogut i esglaiat els éssers humans; he experimentat admiració i repulsió; he tingut ganes d'oblidar el que havia sentit, de tornar als temps en què jo vivia en la ignorància. Més d'una vegada, tanmateix, he vist la bellesa de l'ésser humà i he tingut ganes de plorar d'alegria.

Vaig viure en un país on, des de ben petits, se'ns ensenyava a morir. Se'ns instruïa en la mort. Ens deien que els éssers humans existien per entregar-se, per cremar vius, per sacrificar-se. Se'ns ensenyava a estimar els homes armats amb fusells. Si hagués crescut en un altre país, no hauria pogut recórrer aquest

camí. El mal és despietat, cal haver-hi estat vacunat en contra. Però vam créixer entre botxins i víctimes. Per bé que els nostres pares vivien atemorits i que no ens ho contaven pas tot —i la majoria de vegades no ens deien res—, l'aire que respiràvem n'estava contaminat, de tot això. El mal sempre era allà, mirant-nos de cua d'ull.

He escrit cinc llibres, però em fa l'efecte que tots en formen un de sol. Un llibre sobre la història d'una utopia.

Varlam Xalàmov va escriure: «Vaig participar en una gran batalla perduda per una renovació autèntica de la vida». Jo he reconstruït la història d'aquesta batalla, la victòria i la derrota. La història de com es volia construir el regne dels cels a la Terra. El paradís! La ciutat del sol! I, al final, tot el que n'ha quedat és un mar de sang i milions de vides arruïnades per no res. Hi va haver un temps, tanmateix, en què cap idea política del segle xx no es podia comparar al comunisme (i al seu símbol, la Revolució d'Octubre), un temps en què no hi havia res que atragués els intel·lectuals occidentals i gent d'arreu del món amb tanta força i entusiasme. Raymond Aron va qualificar la revolució russa d'«opi dels intel·lectuals». La idea del comunisme té

almenys dos mil anys. La trobem en les ensenyances de Plató sobre el govern just i ideal; en els somnis d'Aristòfanes sobre un temps en què «tot pertanyerà a tothom...». En Thomas More i Tommaso Campanella... I més tard en Saint-Simon, Fourier i Robert Owen. Hi ha alguna cosa en l'ànima dels russos que els ha empès a intentar fer realitat aquests somnis.

Fa vint anys ens vam acomiadar de l'imperi «roig» amb renecs i llàgrimes. Avui ja podem mirar la història recent amb calma, com un experiment històric. És important, perquè les discussions sobre el socialisme encara no s'han apaivagat. Ha crescut una nova generació amb una visió del món diferent, però molts joves llegeixen de nou Marx i Lenin. En ciutats de Rússia s'inauguren museus dedicats a Stalin, se li erigeixen monuments.

Ja no hi ha imperi «roig», però l'home «roig» encara hi és. Continua existint.

El meu pare, que va morir no fa gaire, va ser un fervent creient en el comunisme fins al final. Conservava el carnet del Partit. Mai no he pogut pronunciar la paraula *sovok*, aquest terme despectiu que s'empra per designar els soviètics, perquè aleshores hauria d'haver anomenat així el meu pare, persones que em són

properes, que conec. Els meus amics. Tots vénen d'allà, del socialisme. Entre ells, hi ha molts idealistes. Romàntics. Avui els anomenen romàntics de l'esclavatge. Esclaus de la utopia. Penso que tots haurien pogut viure una altra vida, però van viure una vida soviètica. Per què? Durant molt de temps he buscat la resposta a aquesta pregunta, he recorregut de cap a cap l'enorme país que fins fa poc en deien URSS, he enregistrat milers de cintes. Era el socialisme, i era senzillament la nostra vida. He recollit els brins, les engrunes de la història del socialisme «domèstic», «interior». La manera com vivia dins l'ànima de la gent. Sempre m'ha atret aquest espai petit: l'ésser humà. En realitat, és allà on tot passa.

Immediatament després de la guerra, Theodor Adorno va dir, trasbalsat: «Escriure poesia després d'Auschwitz és un acte de barbàrie». El meu mestre, Alés Adamóvitx, el nom de qual vull esmentar avui amb gratitud, també considerava que escriure prosa sobre els malsons del segle xx era un sacrilegi. Aquí, hom no té pas dret a inventar. Cal transmetre la veritat tal com és. Es necessita una «superliteratura». Són els testimonis, els qui han de parlar. Es poden recordar també les paraules de Nietzsche, que deia que cap artista no pot suportar la

realitat. No la pot aixecar.

Sempre m'ha turmentat el fet que la veritat no s'allotja en un únic cor, en una sola ment. Que d'alguna manera està dividida, és múltiple, diversa, i està escampada pel món. Dostoievski pensava que la humanitat sap més, molt més, d'ella mateixa d'allò que ha tingut temps de fixar en la literatura. Així que què faig, jo? Recullo els sentiments, els pensaments i les paraules de cada dia. Recullo la vida de la meva època. M'interessa la història de l'ànima. La vida quotidiana de l'ànima. Allò que la gran història normalment no té pas en compte, que tracta amb menyspreu. M'ocupo de la història deixada de banda. He sentit dir més d'una vegada, i encara ho sento dir avui, que això no és literatura, que és un document. Però què és literatura, avui? Qui pot respondre a aquesta pregunta? Vivim molt més ràpidament que abans. El contingut fa miques la forma. La trenca i la modifica. Tot vessa per damunt les vores: la música, la pintura i, en el document, la paraula n'escapa dels límits. No hi ha fronteres entre fets i ficció, tots dos se solapen. Els testimonis no són imparcials. Quan conta una història, la persona crea, lluita amb el temps, com l'escultor amb el marbre. És un actor i un creador.

M'interessa l'home petit. El gran petit home, com jo l'anomenaria, perquè el sofriment l'engrandeix. En els meus llibres aquesta gent conta la seva història petita, i alhora conta la gran història. El que ens ha passat i el que ens passa encara no ha estat rumiat, cal expressar-ho amb paraules. Abans que res, s'ha de verbalitzar. Això ens fa por, ara per ara no som capaços de desentortolligar el nostre passat. En *Els dimonis*, de Dostoievski, en el preàmbul a una conversa, Xàtov diu a Stavroguin: «Som dos éssers que s'han trobat en l'infinit... per darrera vegada al món. Deixi aquest to i adopti'n un d'humà! Per una vegada a la vida, parli amb una veu humana».

És així més o menys com comencen les meves converses amb els meus personatges. La gent parla des de la seva època, per descomptat, no pot parlar des del no-res. Però és difícil d'arribar a l'ànima d'un home; està bruta de supersticions, de prejudicis i d'enganys. Del que se sent dir a la televisió i del que es llegeix als diaris.

M'agradaria llegir-vos algunes pàgines dels meus diaris, per mostrar com el temps avançava... Com es moria la idea... Com en seguia jo les traces...

1980-1985

Escric un llibre sobre la guerra... Per què sobre la guerra? Perquè som guerrers: o estem en guerra o ens preparem per fer-la. Ben mirat, sempre pensem en termes bèl·lics. A casa, al carrer. És per això que la vida humana té tan poc valor. Com a la guerra.

Al principi tenia dubtes... Un altre llibre sobre la guerra... Per què?

Durant una de les meves expedicions periodístiques, vaig conèixer una dona que havia servit com a portalliteres durant la guerra. Contava que un dia, a l'hivern, mentre travessaven el llac Làdoga a peu, l'enemic va detectar moviment i va obrir foc. Els cavalls i la gent desapareixien sota el gel. Tot això va passar de nit, i ella va agafar el que li va semblar que era un ferit i el va arrossegar cap a la riba. «Estava tot nu, xop; pensava que havia perdut la roba... Ja a la riba, vaig descobrir que havia arrossegat un enorme esturió ferit. I vaig deixar anar un enfilall d'insults: la gent pateix, però els animals, els ocells, els peixos... Què han fet, ells, per

merèixer això?» Durant un altre viatge, vaig escoltar el relat de la portalliteres d'un esquadró de cavalleria. Durant una batalla va arrossegar un alemany ferit a l'interior d'un cràter d'obús, però no es va adonar que era alemany fins que tots dos ja hi eren dins. Tenia la cama trencada i sagnava. Però era un enemic! Què havia de fer? Els nostres, allà dalt, estaven morint! Tanmateix, ella va embenar aquest alemany i va sortir-ne a rossegons. Després va portar-hi un soldat rus que estava inconscient. Quan va recuperar el coneixement, va voler matar l'alemany, i l'altre, que també havia tornat en si, es va abalançar contra el seu fusell per matar el rus. «Vaig bufetejar primer l'un, després l'altre. Tots tres xipollejàvem en la sang.»

Aquesta era una guerra que jo no coneixia. La guerra de les dones. No tenia res a veure amb herois. No anava d'un grup d'homes que matava heroicament altres homes. Recordo un lament habitual entre les dones: «Després d'un combat, camines pel camp de batalla... Jeu en panxa enlaire... Tan joves, tan formosos. Ajaguts de cara al cel... Sents llàstima tant pels uns com pels altres...». Aquest «tant pels uns com pels altres» em va inspirar la idea de quin seria el tema del meu llibre. Que la guerra no és més

que matar. És això el que va quedar gravat a la memòria de les dones. Un home acaba de somriure, de fumar un cigarret, i de cop i volta ja no hi és. Del que més parlen les dones és de la desaparició, de la rapidesa amb què tot en la guerra es transforma en no-res. Tant l'ésser humà com el temps humà. Sí, elles mateixes van demanar que les enviessin al front amb disset o divuit anys, però no volien matar. En canvi, estaven disposades a morir. A morir per la pàtria. I també per Stalin (no es poden esborrar aquestes paraules de la història).

Aquest llibre va trigar dos anys a publicar-se, no va veure la llum fins a la perestroika. Fins a Gorbaxov. «Després de llegir el seu llibre ningú no anirà a combatre», em va alligonar el censor. «La seva guerra és esgarrifosa. Per què no hi ha cap heroi?» Jo no buscava pas herois. Escrivia la història a través dels relats dels testimonis i els participants que havien passat desapercebuts. Aquells a qui ningú no havia preguntat res. No sabem el que la gent en pensa, de les grans idees. Immediatament després de la guerra una persona contarà una guerra, i dècades més tard, n'explicarà una altra, per descomptat. Alguna cosa canviarà en ell, perquè haurà dipositat tota la seva vida en els seus records. Tot allò que és. La manera com ha

viscut tots aquests anys, el que ha llegit, el que ha vist, la gent que ha conegut. Allò en què creu. En definitiva, si és feliç o no. Els documents són criatures vives, canvien a mesura que nosaltres canviem.

Però estic del tot convençuda que no tornarà a haver-hi dones joves com les de l'any 1941. Era el moment culminant de la idea «roja», fins i tot per damunt de la revolució i de Lenin. La seva victòria encara eclipsa el Gulag. Estimo infinitament aquestes dones joves. Però no s'hi podia parlar de Stalin, ni del fet que després de la guerra trens replets de vencedors anessin cap a Sibèria, emportant-se als camps els més agosarats. Els altres van tornar a casa i van callar. Un cop algú em va dir: «L'única vegada que vam ser lliures va ser durant la guerra. En els destacaments d'avantguarda». El nostre capital més gran és el sofriment. No el petroli ni el gas. El sofriment. És l'única cosa que produïm constantment. Sempre hi estic buscant la resposta: per què els nostres sofriments no es converteixen en llibertat? De debò són inútils? Txaadàiev tenia raó: Rússia és un país sense memòria, un espai d'amnèsia total, una consciència verge per a la crítica i la reflexió.

Els grans llibres estan escampats sota els

nostres peus.

1989

Sóc a Kabul. No volia escriure més sobre la guerra. Però aquí hi sóc, en una guerra autèntica. El diari *Pravda* diu: «Ajudem el poble germà afganès a construir el socialisme». Pertot, homes en guerra, objectes de guerra. Temps de guerra.

Ahir no em van portar al combat. «Quedi's a l'hotel, senyoreta. Després, en serem responsables!» M'hi quedo i penso que hi ha alguna cosa d'immoral en això d'escrutar el coratge i els riscos que corren els altres. Ja fa dues setmanes que sóc aquí, i no puc desempallegar-me del sentiment que la guerra és un producte de la natura masculina que m'és incompreensible. Però la quotidianitat de la guerra és grandiosa. He descobert que les armes són belles: les metralladores, les mines, els tancs. L'home ha reflexionat molt sobre com pot matar millor altres homes. L'eterna disputa entre veritat i bellesa. M'ensenyen una nova mina italiana, i la meva reacció «femenina» és: «Que bonica que és. Per què és bonica?». M'ho van explicar en detall, en termes militars: si

algú hi roda amb un vehicle per damunt o la trepitja d'aquesta manera... Amb cert angle... No en quedarà més que mitja galleda de carn. Aquí és parla de l'anomalia com si fos una cosa d'allò més normal, com si es donés per fet. Ja se sap, és la guerra... Ningú no es torna boig en veure aquesta mena d'escenes: un home ajagut a terra que no han matat els elements ni el destí, sinó un altre home.

Vaig veure carregar una «tulipa negra» (l'avió que duu a casa els taüts de zinc amb els soldats morts). Sovint es vesteix els morts amb uniformes vells dels anys quaranta, amb pantalons de muntar; de vegades, no n'hi ha prou, d'uniformes. Els soldats conversaven: «Han portat nous morts al frigorífic. Put com si fos carn de porc senglar putrefacta». Escriuré sobre això. Tinc por que ningú no em cregui, a casa. Els nostres diaris parlen de rambles de l'amistat plantades pels soldats soviètics.

Parlo amb els soldats. Molts hi han vingut voluntaris. Van demanar que els enviessin aquí. He observat que la majoria ve de famílies cultes: professors, metges, bibliotecaris. Ras i curt, gent que llegeix. Somiaven sincerament ajudar el poble afganès a construir el socialisme. Ara es riuen d'ells mateixos. M'han

ensenyat el lloc a l'aeroport on dipositen els centenars de taüts de zinc que misteriosament brillen al sol. L'oficial que m'acompanyava no es va poder reprimir: «Potser hi ha el meu taüt, allà... M'hi ficaran... Per què hi lluito, aquí?». Tot seguit es va espantar de les seves paraules: «No ho escrigui pas, això...».

A la nit somiava els morts, tots tenien una expressió de sorpresa a la cara: I ara! És que em van matar? De debò estic mort?

Amb unes infermeres vaig anar a un hospital per a civils afganesos; portàvem regals per als nens. Joguines, caramels, galetes. Jo tenia cinc ossets de peluix. Vam arribar a l'hospital, un llarg barracó. Als llits no hi havia llençols, només flassades. Una jove afganesa se'm va apropar amb un nen en braços; ella volia dir-me alguna cosa; en els darrers deu anys tothom, aquí, ha après a xampurrejar el rus. Li vaig donar la joguina, i ell la va prendre amb les dents. «Per què l'agafa amb les dents?», li vaig demanar, sorpresa. La dona afganesa va apartar la flassada i va deixar-ne al descobert el cosset menut: el nen no tenia braços. «Van ser els teus russos, que ens van bombardejar.» Algú em va sostenir, em feien figa les cames...

Vaig veure com míssils Grad transformaven *kixlaks* o llogarets en camps llaurats. Vaig anar a un cementiri afgà gran com un *kixlak*. En algun lloc, enmig del cementiri, una vella afganesa cridava. Vaig recordar un altre poble prop de Minsk on van portar, a una casa, un taüt de zinc, i com xisclava la mare. No era un crit humà ni animal... S'assemblava al que vaig sentir al cementiri de Kabul...

Confesso que no vaig arribar a ser lliure de seguida. Era sincera amb els meus personatges i em feien confiança. Cadascun de nosaltres va fer el seu propi camí envers la llibertat. Abans de l'Afganistan creia en un socialisme de rostre humà. D'allà, en vaig tornar alliberada de totes les meves il·lusions. «Perdona'm», vaig dir al meu pare, «em vas educar en la fe en els ideals comunistes, però n'hi ha prou de veure aquells homes, exalumnes soviètics com als qui la mare i tu ensenyeu —els meus pares eren mestres rurals—, matant en terra estrangera gent que no coneixen, perquè totes les teves paraules quedin reduïdes a pols. Som assassins, pare, ho entens?». El pare va plorar.

Molta gent tornava de l'Afganistan transformada en persones lliures. Però també n'hi ha altres exemples. Allà, a l'Afganistan, un noi em va

cridar: «Ets una dona, què pots entendre de la guerra? Et penses que a la guerra la gent mor com en els llibres o en les pel·lícules, on la mort sempre és bella? Ahir van matar un amic meu, li van engegar un tret al cap. Encara va córrer una desena de metres mirant d'agafar-se el cervell amb les mans...». Set anys més tard, a aquest mateix noi, que va arribar a ser un home de negocis d'èxit, encara li agrada parlar dels seus records de l'Afganistan. Em va trucar: «Per què escrius aquests llibres? Són massa horribles». Era ja un altre home, no el qui havia trobat enmig de la mort i que no volia pas morir amb vint anys..

Em vaig preguntar quin llibre volia escriure sobre la guerra. M'agradaria escriure un llibre sobre una persona que no dispara, que és incapaç de disparar contra un altre home, a qui la mera idea de la guerra el faci patir. On és, aquest home? No l'he trobat.

1990-1997

La literatura russa és interessant perquè és l'única capaç de contar l'insòlit experiment al qual es va sotmetre un enorme país. Sovint em pregunten per què escric sempre de tragèdies.

Perquè és així com vivim. Ara vivim en països diferents, però pertot arreu hi ha l'home «roig». Prové d'aquella vida, té aquests records.

Durant molt de temps no vaig voler escriure sobre Txernòbil. No sabia com calia fer-ho, quin instrument havia d'emprar o com havia de tractar el tema. El nom del meu petit país perdut en un racó d'Europa, del qual el món gairebé mai no havia sentit parlar, de sobte sonava en totes les llengües, i nosaltres, els bielorrussos, ens vam convertir en la gent de Txernòbil. Els primers a plantar cara al desconegut. Era clar: a més dels reptes comunistes, nacionalistes i religiosos (aquests últims, nous), ens n'esperen d'altres de més atroços i globals, però encara imperceptibles a simple vista. Després de Txernòbil alguna cosa es va entreobrir...

M'han quedat gravats a la memòria els renecs desesperats que va cargolar un vell taxista quan un colom es va estavellar contra el parabrisa. «Cada dia dos o tres coloms xoquen contra el cotxe. Però els diaris diuen que la situació està sota control.»

Als parcs públics recollien les fulles, se les emportaven fora de la ciutat i les enterraven.

A les zones contaminades tallaven la part superior de la terra i també la sepultaven: la terra s'enterrava en terra. Sepultaven arbres, herba. A la cara tots hi tenien una expressió una mica embogida. Un vell apicultor em va dir: «Un matí vaig sortir al jardí, i hi faltava un so familiar. Ni una abella... No se'n sentia bronzir ni una. Cap ni una! Què? Què passa? L'endemà no van aparèixer, ni tampoc el dia següent... Aleshores ens van comunicar que hi havia hagut un accident a la central nuclear; és molt a prop d'aquí. Però durant molt de temps no en vam saber res. Les abelles sí que ho sabien; però nosaltres, no». En els diaris totes les informacions sobre Txernòbil es tractaven amb un llenguatge militar: explosions, herois, soldats, evacuació... A la central, hi treballava directament el KGB. Hi buscaven espies i sabotejadors, corrien rumors segons els quals l'accident era una acció planificada pels serveis secrets occidentals per tal de perjudicar el bloc soviètic. Blindats i soldats van enfilear tot dret el camí cap a Txernòbil. Com de costum, el sistema funcionava com a la guerra, però en aquell món nou un soldat amb la seva flamant metralleta era una figura tràgica. L'única cosa que podia fer era absorbir dosis de radiació elevades i morir en tornar a casa.

Davant dels meus ulls, la gent pre-Txernòbil es va convertir en la gent de Txernòbil.

Les radiacions no es poden veure, tocar ni ensumar... El món al nostre voltant era alhora familiar i desconegut. Quan vaig anar a la zona, em van advertir immediatament: «No culli flors, no sigui a l'herba, no begui aigua del pou...». La mort s'amagava pertot, però ara ja era una altra mena de mort. Duia màscares noves. Amb un aspecte diferent. Als vells, que havien sobreviscut a la guerra, els van tornar a evacuar. Miraven el cel: «Brilla el sol... No hi ha fum ni gas. Ningú no dispara. Com pot ser guerra, això? Tanmateix, ens hem de convertir en refugiats».

Al matí tothom agafava àvidament els diaris i a l'instant els plegaven amb decepció: no hi havien trobat espies. No escrivien sobre enemics del poble. Un món sense espies i enemics del poble era també insòlit. Era el principi d'alguna cosa nova. Després de l'Afganistan, Txernòbil ens va transformar en persones lliures.

Per a mi, el món es va eixamplar. A la zona no em sentia ni bielorrussa, ni russa, ni ucraïnesa, sinó representant d'una espècie biològica que podia ser aniquilada. Es van

produir dues catàstrofes alhora: una de social, l'Atlàntida socialista engolida per les aigües, i una de còsmica, Txernòbil. La caiguda de l'imperi va sacsejar tothom. La gent es neguitejava per la vida quotidiana. Com i amb què es podien comprar coses? Com ho havíem de fer per sobreviure? En què calia creure? Quines banderes es podien seguir, ara? O bé s'havia d'aprendre a viure sense grans ideals? Quant a això últim, era desconegut per tothom, perquè mai no havíem viscut així. Davant l'home «roig» van sorgir centenars de preguntes i ell les suportava en solitud. Mai no havia estat tan sol com en aquells primers dies de llibertat. Al meu voltant la gent estava trasbalsada. Jo els escoltava...

Tanco el diari...

Què ens va passar, quan l'imperi se'n va anar en orris? Abans el món estava dividit: hi havia botxins i víctimes (això era el Gulag); germans i germanes (això era la guerra). L'electorat era part de la tecnologia i del món contemporani. Abans el nostre món es dividia en els qui havien estat presoners i en els qui els havien fet presoners; avui es divideix en eslavòfils i occidentalistes, en traïdors de la

nació i patriotes. I també en els qui poden comprar coses i en els qui no. Això últim, em sembla, és la prova més cruel després del socialisme, perquè fins no fa gaire tots érem iguals. L'home «roig» no ha pogut entrar en el regne de la llibertat que somiava a la cuina. Es van repartir Rússia sense tenir-lo en compte, i es va quedar amb les mans buides. Humiliat i desvalisat. Agressiu i perillós.

Heus aquí alguns comentaris que he sentit dir quan viatjava per Rússia:

-A casa nostra la modernització és impossible sense *xaraiyki*, els camps de presoners per a científics, i execucions.

-Els russos en realitat no volen ser rics, els fa por. Què volen? Sempre han volgut una sola cosa: que els altres no s'enriquissin. Que no s'enriquissin més que ells.

-Al nostre país no hi ha gent honesta, però no anem pas curts de sants.

-No veurem mai una generació que no hagi estat fuetejada; els russos no entenen la llibertat, necessiten el cosac i el fuet.

-Les dues paraules més importants en llengua russa són *guerra* i *presó*. Rampinyes, vius bé una temporada, et fiquen a la garjola... En surts

i sant tornem-hi...

-La vida a Rússia ha de ser ferotge i sòrdida. Després l'ànima s'enlaira, s'adona que no pertany a aquest món... Com més brutes i sanguinolentes són les coses, més espai hi ha per a l'ànima.

-No tenim forces per a una nova revolució, ni una mica de bogeria. Ja no tenim el coratge que cal per a això. Els russos necessiten una idea que els faci sentir calfreds a l'esquena...

-La nostra vida oscil·la entre els bordells i els barracons del camp. El comunisme no mor, el cadàver encara és viu!

Em permeto la gosadia de dir que ens hem deixat perdre l'oportunitat que se'ns va oferir als anys noranta. La pregunta havia estat formulada: quina mena de país hauríem de tenir? Un país fort o un país decent on la gent pogués viure bé? Vam triar la primera opció: un país fort. Ara vivim novament un temps de força. Els russos lluiten contra els ucraïnesos. Els seus germans. El meu pare es bielorús; la meva mare, ucraïnesa. És el cas de molta gent. Avions russos bombardegen Síria...

Els temps d'esperança han deixat pas a temps de

por. Els temps han tornat sobre els seus passos..
Vivim un temps de segona mà.

Ara no estic segura d'haver acabat d'escriure
la història de l'home «roig»..

Tinc tres cases: la meva terra bielorussa,
pàtria del meu pare, on he viscut tota la vida;
Ucraïna, pàtria de la meva mare, on vaig néixer,
i la gran cultura russa, sense la qual no puc
imaginar-me a mi mateixa. Les estimo totes
tres. Però en el nostre temps és difícil parlar
d'amor.

Traducció de Marta Rebón